

Философията:
от модернизъм
към постмодернизъм
2016

МОДЕРНИСТИЧНАТА ПАРАДИГМА НА ДИМИТЪР МИХАЛЧЕВ ЗА ИНТЕГРАЛНА ЮГОСЛАВИЯ – ПРОПАГАНДА И РЕАЛИИ

Георги Белогашев

THE MODERNIST PARADIGM OF DIMITER MIHALCHEV FOR INTEGRAL YUGOSLAVIA – PROPAGANDA AND REALITY

Georgi Belogashev

***Abstract.** The article is concerned to a significant socio-political project, which is the base of the most widespread political conception on the Balkans between the Two World Wars - this of „Integrated Yugoslavia”. Some intellectuals of the Balkan slavic countries accepted this conception as the only effective way for resolving the most acute problems in the region. The professor of the Sofia State University Dimitar Mihalchev with his analysis gave an original contribution to the development of this idea.*

***Key words:** socio-political project „Integrated Yugoslavia”, paradigm, tribe, people, national culture, self-determination, propaganda, mask, ideology.*

Идеята за „интегрална Югославия” има деликатно място в историята на България и затова често получава противоречиви оценки в родното обществено пространство. Димитър Михалчев изследователски обсъжда този проект, а неговият социално-философски подход може да се определи като изцяло модернистичен. Основание

за подобна оценка се намира във фактическата линия на неговото проучване, изразяваща увереността в силата и възможностите на обявения от модернизма вездесъщ разум, обезпечаващ усъвършенстването на човешкото мислене и практика, водещи до прогрес във всеки аспект на битието. Михалчев оптимистично вярва, че разумът ще победи, макар добре да разбира, че рационалността сама по себе си не е „социално-исторически фактор“. Неговото упование в интелекта се диктува от убедеността, че смислените решения в корелация с обществените нужди могат да бъдат в основата на целенасочени волеви актове, изразяващи стремежите на действащите страни.

При разглеждането на проблема Михалчев се опитва да приложи своя подход за анализ на специфичните социални закономерности, чрез които се разкрива обективното състояние на обществената действителност по онова време. За него познаването на обществените реалии както в България, така и в Югославия би спомогнало за по-дълбокото вникване на корелациите в социума, стоящи като основа на тази толкова комплицирана проблематика, интересуваща много български общественици – Спиридон Казанджиев, Фани Попова-Мутафова, Петър Джидров, Стефан Младенов, Костаки Костакев, Андрей Ляпчев, Данаил Крапчев и други. Субективната им мотивираност е гледната точка на родолюбци, целящи с мирни средства постигане и отстояване на националния идеал и интереси на Родината.

Анализът на проекта „интегрална Югославия“, трябва да тръгне по-отдалече и задължително да се прояви максимално обективен подход. След Първата световна война общественият живот в победена България до голяма степен се формира при все по-силното влияние на чужди за българския народ интереси. Стига се до крайни събития, понеже световната политическа върхушка не гледа на България с доверие. Това ограничава нейното развитие във всички насоки. Икономическото и политическото положение на страната ни вследствие на войната след Ньойския договор е допълнително затруднено, защото се изплащат репарации. Затрудненията предизвикват крайности – от опитите да се осъществят редица неподходящи реформи в различни обществени сфери, през появата на т.нар. „оранжева гвардия“ на БЗНС, до осъществения на 9-ти юни 1923 година военен преврат.

Въпреки вътрешните сътресения българската държава трябва да отстоява с всички сили своите външнополитически позиции и интереси. Обстановката изисква България да е много внимателна,

защото Великите сили – победителки, а и нашите съседи влизат в явни и неявни съюзи нея. Негативната ситуация изисква пренастройка на методите за отстояване на националните интереси. Основният външнополитически постулат на българската дипломация става неутралитетът, който има за цел мирна ревизия на политическите договорености при запазване на българските държавни интереси. Но ето че на 9-ти юни 1923 година в нашата страна се извършва военен преврат – събитие, което не се възприема добре по света.

Новото правителство на България продължава да следва линията на държавния неутралитет, но по света изпраща свои съмишленици, като някои от тях не са радушно посрещнати. Такъв е случаят с новоназначения български пълномощен министър в Чехословашката република, чиито акредитивни писма не са приети. По онова време там президент е философът Томаш Масарик. На управляващите в България им се налага да се съобразят с този факт, ако искат да разрешат проблема. Те знаят за познанството и симпатията между чешкия президент и Михалчев. Това е едно от основанията българският интелектуалец да бъде изпратен в Прага като нов пълномощен министър на България. Друга причина е, че негов кум е Григор Василев – адвокат по образование, сподвижник на основонаучната философия¹, журналист, политик от много висок ранг и с добра политическа репутация².

Попадането на Михалчев на най-висшите нива на световната политика го запознава с новите идеи и методите за тяхното евентуално прилагане в обществото. Вероятно при задължителните за неговия пост контакти той се сблъсква с идеята за интегрирането на славянските народи, което да създаде витално обединение от техни държави, позволяващо автентично развитие и гарантиращо безопасността им. Споменатата идея е известна и като „панславизъм“ – социалнополитическо движение, създадено под егидата на Руската империя. Разбира се, че Русия подкрепя панслависткото движение след осъзнаването на огромните възможности от впрягането на многомилионната славянска маса за осъществяване на жизненоважни нейни интереси. Но царска Русия няма еднозначен престиж сред славян-

---

¹ **Белогашев, Г.** Философията като основна наука. Пропелер. С., 2015.

² **Цацов, Д.** Основонаучната философска школа в България (Първата половина на XX век). Проф. М. Дринов. С., 2005.

ските народи, понеже извън нейното влияние изцяло са чехи, словаци, словенци, хървати и голяма част от поляците. Руският авторитет не е монолитен дори в поробените от османците български и сръбски земи.

Панславизмът всъщност има и своето „западно“ разклонение. Какво се има предвид? Западните и голяма част от южните славяни отдавна търпят германското колониално иго и от векове са подложени на бавно, но неумолимо немско колонизиране. И ако останалите от споменатите славянски народи не са в състояние да се похвалят със славна история, то чехите могат и не са забравили това, макар да са под немска власт. По случая Фридрих Енгелс заявява, че умиращата чешка националност прави последно усилие за връщане на предишната жизнеспособност³. Той има предвид проведения в чешката столица от 2 юни до 16 юни 1848 година „Славянски конгрес“. Неговата цел е разрешаване на проблемите, свързани с националните въпроси на славянските народи в Австрийската империя. Отбелязването на процеса разкрива идейно-политическия фон, на който в Прага ще се осъществяват отношенията и дейността на Михалчев – основния български изследовател на идеята за „интегрална Югославия“.

При контактите си Михалчев е повлиян главно от президента на Чехословакия и неговия външен министър – Едвард Бенеш. Непоносимото положение, в което България се оказва след Ньойския договор, съчетано с родолюбивото чувство на Михалчев, го карат да търси пролуки в добре изградения изолационен вал около Родината. Ангел Бънков твърди, че заинтересоваността на основнонаучния учен към въпросителните и възможностите за сприятеляване между България и Югославия се заражда в разговорите му с Масарик. Бънков пише, че чешкият президент е подкрепял политическата идея България да реши националните си въпроси не като унищожи Югославия, а чрез сближаването на българския народ с югославските⁴. Това за марксиста е причината за първата статия на Михалчев относно „интегрална Югославия“, предлагаща решение за излизане на България от изолацията. Логически оправдано изглежда, че с тази

---

³ **Енгелс, Ф.** Лудвиг Фойербах и краят на класическата немска философия. БКП. С., 1974.

⁴ **Бънков, А.** Философски диалог (Разговор на Нели Петрова с проф. Ангел Бънков за философското и обществено-политическото дело на академик Димитър Михалчев) – Философска мисъл. С., 1991. кн. 1.

цел Михалчев експлицира своята позиция за реализиране (но само при определени условия) на конфедеративна Югославия.

През 1932 година Михалчев отпечатва няколко статии по този въпрос: „Възможна ли е единна и цялостна Югославия?“, „По спора за цялостна Югославия“, „Идеята за интегрална Югославия“ и „Отговор на моите критици по спора за цялостна Югославия“. За близо четирите години, прекарани като посланик в Чехословакия и благодарение на честите му срещи с високопоставени чуждестранни представители, ясно проумява, че икономическото развитие на Европа предопределя нови държавни корелации, водещи до отказ от традиционното поведение. Казанджиев пише, че законите, които владееха досега в стопанския живот, са обезсилени. Очевидно се отключват нови сили и се създават нови отношения ⁵, заявява той, коментирайки тези процеси. Това с пълна сила се отнася и за победената във войната България. Костакев също пише, че всички български правителства от края на Световната война до днес са разбирали необходимостта от подобна политика, единствено възможна при реалните политически условия на Балканите след 1918 година ⁶. Новата обстановка предопределя разчупването на шаблонността както на българските политически среди, така и на стереотипите на самия народ. Михалчев е убеден, че постигането на националните идеали може да се осъществи и по мирен път. Затова той като истински родолюбец подкрепя линията на неутралитет, възприета от българска дипломация, независимо дали е съгласен с цялостните виждания на правителството в София.

Михалчев вярва, че рационализирането на нуждите за постигане на националните интереси би имало пряко въздействие върху обществото и корелациите му в България. Разработването и експлицирането от негова страна на пътя за прилагането на методите, по които да се достигне до жадуваната цел, е реалното изложение на социалните му разбирания, вплетени в теорията му. Това личи и от концептуалната линия при разработването на темата за „интегрална Югославия“, която според Михалчев е от изключителна важност за осъществяването на българския национален идеал. Независимо че идеята за „интегрална Югославия“ е създадена с цел задоволяване

---

⁵ Казанджиев, С. Историческо време. Хемус. С. 1932.

⁶ Костакиев, К. Интегрална Югославия без маска. АБВ. С. 1941.

претенциите на Сърбия, при определена трансформация, отчитаща българските държавни интереси, тя би била полезна, смята той. Дори и победена, нашата Родина си остава ключов фактор за стабилността на региона. Основнонаучният теоретик е убеден, че включването на България в тази Югославия, която разбира като „обединена”, т.е. България не е просто интегрирана, а е равнопоставена държава, би разрешило в голяма степен противоречията на Балканите.

Гледната точка за консолидиране на югоизточните славяни в конфедеративна държава, изказана от Михалчев, не се споделя единствено от него в българското публично пространство. За Попова-Мутафова идеята е историческа необходимост, която е въпрос на живот и смърт ⁷. Младенов определя замисъла като разумен и свободен съюз на народи в конфедерация ⁸. Джидров заявява, че подобна конфедерация е единствената политическа организация, която отговаря на интересите на отделните славянски народи, които населяват югоизточна Европа ⁹. Интересното на последното изказване е, че е в статия отпечатана не къде да е, а в списание „Македония” (1717/1932), и е направено от българин, роден в гр. Щип.

В доклади Михалчев пише за наличието на такива настроения и в международната политическа общност ¹⁰. Той съобщава, че неведнъж коментира темата с чужди ръководители. Например на 20 април 1924 година изпраща доклад до Министерството на външните работи и изповеданията за разговор с Масарик, който изказва убеждението си, че България няма друго рационално и успешно развитие освен събиране и консолидиране с останалите южнославянски народи. Това според чешкия президент може да се реализира посредством добре премислена политика към Великите сили, особено към англичаните. Сондажите му откриват положителна настройка и у тях, и у американците. В рапорт от 8 февруари 1924 година Михалчев вече е докладвал, че английският посланик в Прага официално

---

⁷ **Попова-Мутафова, Ф.** Пиемонт на Балкана. По спора за българо-югославските отношения. – Философски преглед. С. 1932. кн. 5.

⁸ **Младенов, С.** Мисълта за „интегрална” Югославия и сръбско-българските отношения от 60-те години на миналия век насам. – Обществено развитие. С. 1932. кн. 7.

⁹ **Джидров, П.** Интегрална Югославия. – Македония. С. 1932. бр. 1717.

¹⁰ **Михалчев, Д.** ЦДИА. фонд 176. опис 18. арх. ед. 15.

разкрива доброто отношение на Великобритания към България. Президентът на Чехия продължава, като заявява, че и Югославия трябва да промени някои страни от политиката си, и предлага да говори с политиците в Белград по този въпрос, а следващите доклади на Михалчев¹¹ разкриват стъпките на чехи, българи и сърби в тази насока.

Темата явно е заинтересувала Михалчев, защото в нея съзира възможност за реализация и защита на българските интереси. Съденето за това е косвено, но тезата се потвърждава от факта, че в крайна сметка той изкарва на публичен дебат идеята в споменатата поредица публикации. Ето най-логичната причина, подтикнала го към разясняването на предлаганата и разпространяваната от Белград идея за „интегрална Югославия“. Най-вероятно по същата причина Бънков говори за скрит, вътрешен замисъл на Михалчевите статии.

Михалчев е реалист, понеже независимо от плюсове, откривани при евентуално реализиране на тази инициатива, видът, в който тя се предлага, всъщност е жива идеология на Сърбия¹². Същността е следната: славяните, живеещи на Балканите, са само части на един народ, разкъсан от историята, принудила го да създава отделни държави. Справедливостта трябва да възтържествува – тези части трябва да се съберат отново под водачеството на Сърбия. Тази държава, като се аргументира с безумни теории¹³ се самовъздига в Пиемонт на Балканите¹⁴, т.е. обединител на южните славяни, по примера на кралство Пиемонт в италианската политическа консолидация. Но това не може да стане, ако в общата южнославянска държава не се включат и българите, и то единствено като част от „единния народ“ на южните славяни.

Въпросът за обосноваването възприемане от българската държава и народ теза е естествен. Михалчев се заема с разясняването на това питане, като проучва огромно количество литература, публикувана по темата в Сърбия. Вследствие на това поставя следните важни

---

¹¹ Михалчев, Д. ЦДИА. фонд 176. опис 5. арх. ед. 3.

¹² Михалчев, Д. Възможна ли е единна и цялостна Югославия? – Философски преглед. С. 1932. кн. 3.

¹³ Младенов, С. Мисълта за „интегрална“ Югославия и сръбско-българските отношения от 60-те години на миналия век насам. – Обществено развитие. С. 1932. кн. 7.

¹⁴ Попова-Мутафова, Ф. Пиемонт на Балкана. По спора за българо-югославските отношения. – Философски преглед. С. 1932. кн. 5.

проблеми: за същността на понятието „народ“, за природата на интегрална Югославия като конфедерация или федерация, за нейната способност да запази националните култури, по т.нар. македонски въпрос, който е в основата на липсата на траен мир на полуострова и други.

Идеята за „интегрална Югославия“ първоначално носи името „План за създаване на Югославска федерация“ (1848). Но той е предшестван от тайната програма „Начертание“ (1844) на сръбския политик и идеолог Илия Гарашанин. Съвпадението на годините при организирането на Славянския конгрес в Прага и действията на политиките в Сърбия не е случайност. В адаптираното от Драгослав Странякович „Начертание“ се вижда убедеността на Гарашанин в раздвижването на славянството при търсенето на път към свободата, непоклатимо вярващ, че сърбите трябва да са активни в общото славянско движение, за да осъществят на дело своите национални интереси¹⁵, като станат обединители на южните славяни.

От друга страна, развитието на Сърбия е неразривно свързано с политиката на Великите сили. Робърт Бери еднозначно посочва ролята на полският принц Адам Чарториски в бъдещото развитие на Сърбия. Някогашният външен министър на Руската империя, след Варшавското въстание (1830) става водач на полската емиграция във Франция. Поляците се борят за пълна независимост от Русия и влизат в тесни връзки с дипломатическите служби на Великите сили, и най-вече на Франция. През 1843 година Чарториски формулира план за развитието на Сърбия, наречен „Conseils sur la conduite à suivre par la Serbie“ (Насочващи съвети за следване от Сърбия – м.бел.)¹⁶. Неговите инструкции следват концепцията на Франция за решаването на т.нар. Източен въпрос.

Вероятно Чарториски е размишлявал, че една славянска интеграция би спомогнала на поляци и чехи в битката им за свобода, както и за отстояване на тяхната независимост в бъдещето. В Русия, претендираща за водач на славяните, той не вижда покровителка, а по-скоро поробител, следователно целта е да се създаде славянски политико-икономически и военен блок, независим от нея. Но Полша

---

¹⁵ **Страняковић, Д.** Како је постало Гарашаниново „Начертаније“ – Споменик. Београд. 1939.

¹⁶ **Berry, R.** The Hotel Lambert and the Ottoman Empire.– Eastern Europe and the West. The MacMillan Press. London. 1992.

е в състава именно на тази държава, а Чехия, Хърватия и Славония са част от австрийската империя. Единствената относително свободна славянска страна е Сърбия, макар и васална на Османската империя, понеже последната е пред разпад. Най-логично изглежда това фактическо положение да накара полския благородник, при търсенето на позитивен изход за западното славянство, да се спре на малкото балканско княжество и да го подпомага с контакти и средства – нещо, с което Гарашанин злоупотребява за собствени цели.

В своето изследване Бери твърди, че Чарториски вижда в Сърбия крайъгълен камък в обединението на южните славяни. Но за да стане това, тя трябва да е регионален политико-икономически и военен фактор и да е непреодолима пречка пред руското влияние на Балканите¹⁷, както иска Чарториски. По тази причина той изпраща своя план на Гарашанин чрез панслависта-чех Франтишек Зах. Не учудва, че Гарашанин в „Начертание“ заявява: много сме доказвали защо сръбската политика не може да се съгласи с руската¹⁸. Изказването документира – зададената тенденция от Чарториски е възприета от страна на управляващите в Княжество Сърбия.

Ролята на Зах в тогавашните събития удостоверява неразривната връзка между сръбското поведение, политиката на Великите сили и възжеленията на западните славяни. След участието на страната на поляците във Варшавското въстание, той продължава да сътрудничи на полската емиграция, чийто ръководител е Чарториски. В периода 1843 – 1849 година чехът трайно се установява в Сърбия. В първите години, както съобщава Станое Станоевич, едновременно е аташе към френското консулство и действаш военен теоретик. После се включва в сръбската войска, основава сръбската военна академия¹⁹ и достига чин генерал в тази армия²⁰. Действията на Зах са пряк израз на тезата, изказана от Чарториски – Сърбия трябва да е военна сила на Балканския полуостров. Иво Банац отбелязва

---

¹⁷ **Berry, R.** The Hotel Lambert and the Ottoman Empire. – Eastern Europe and the West. The MacMillan Press. London. 1992.

¹⁸ **Страњаковић, Д.** Како је постало Гарашаниново „Начертаније“ – Споменик. Београд. 1939.

¹⁹ **Stanojević, S.** Narodna enciklopedija: Srpsko-Hrvatsko-Slovenačka. Bibliografski zavod D. D. Zagreb. 1929.

²⁰ **Шафарик, П.** Некролог. – Службени војни лист. Београд. 1892. кн. 54.

как Зах внушава, че на цялата сръбска държава трябва да се придаде военен характер²¹, и чехът перманентно действа в тази насока. След смъртта на Зах в негова памет Павле Шафарик съставя „Некролог“, публикуван в органа на сръбското военно министерство „Службени војни лист“, с което управлението на Сърбия признава заслугите му към страната, макар той отдавна вече да не живее в нея.

Бери е убеден, че Гарашанин много бързо „узурпира“ идеите на Чарториски след получаване на инструкциите. От акцента върху южнославянското развитие фокусът се пренасочва към концепцията за Велика Сърбия, изградена върху утвърждаването на сръбското превъзходство спрямо нейните съседи. Американският автор пише, че този план става водещ, макар и таен принцип на сръбската външна политика до края на столетието²². Проучването на Бери безапелационно показва генезиса на идеята за „интегрална Югославия“.

Съдържанието на плана за създаване на югославска федерация, следващ идейно „Начертание“, разкрива, че сърби и хървати – „най-съзнателните югославяни“²³, имат за цел създаване на държава на южните славяни от разделените на сърби, хървати и българи племена. Нейните жители ще се наричат само югославяни, а държавата им Югославия. Тя ще се управлява от крал, назначаващ свой наместник в отделните етнографски области. Наместникът избира чиновниците сред местното население и ги представя за утвърждаване на краля. Отделните племена запазват етнографските си названия и имат автономни народни събрания, но за администрацията и литературата се приема да се използва единствено сръбски език. Текстът се потвърждава от проучвания на сръбски учени: „История на сръбската държава“ (2001) на Радош Лъушич, „Велика Сърбия: истина, заблуди, злоупотреби“ (2002) на Василие Крестичи други.

Сръбската пропаганда не съумява изцяло да прикрие подчертаното от Гарашанин – Сърбия настоява от турската държава да се отдели само камък по камък и този материал да се прибавя към

---

²¹ **Banac, I.** The National Question in Yugoslavia. Cornell University Press. Ithaca. 1984.

²² **Berry, R.** The Hotel Lambert and the Ottoman Empire. – Eastern Europe and the West. The MacMillan Press. London. 1992.

²³ **Страняковић, Д.** Како је постало Гарашаниново „Начертаније“ – Споменик. Београд. 1939.

основите на старото сръбско царство²⁴. Практически изказването сваля идеологическата маска на концепцията за Велика Сърбия, основана на нейното превъзходство сред южните славяни. Управниците в Белград разчитат, че стратегическата аксиома на тяхното поведение, водещо до възстановяването на царството на Стефан Душан, да остане в пълна тайна, но през 1906 година²⁵ тя излиза в публичното пространство, като става известна и в България.

Във връзка с агресивната пропаганда на Сърбия спрямо България Костакев отбелязва, че именно тази неспокойна политическа концепция на великосръбската идея, намери своя най-груб и точен израз в думите на сръбския външен министър Илия Гарашанин: на Балканите трябва да има само една славянска държава – сръбската²⁶. Колко държи Сърбия на безкористното обединяване на южните славяни, красноречиво личи и от други думи на Гарашанин. За него чехите не са обект на сръбската стратегия, затова сърбите използват общославянския съюз само да се запознае Сърбия с Чехия, Моравия и Словакия, и то в много предпазлив начин, за да не може да падне (Сърбия – м.бел.) в очите на Австрия²⁷. Така самразкрива, че пропагандираната от Сърбия „интегрална Югославия“ всъщност е последната метаморфоза на великосръбската химера.

При отговора на въпроса за същността на „интегрална Югославия“ Михалчев прилага своя изпитан метод за изследване, разкриващ причинната закономерност в обществения живот. Официалната форма на проекта показва, че Югославия притежава федерален характер. Постановка от този тип имплицира разбиране, че между държавните институции на сърби и българи има само формална разлика, която не би могла да бъде пречка пред сливането им. Друго и не може да бъде, защото основна теза на плана е, че южнославянските народи не са повече от клонове на един и същ народ. Апологетите на проекта се аргументират с осъщественото

---

²⁴ **Страњаковић, Д.** Како је постало Гарашаниново „Начертаније” – Споменик. Београд. 1939.

²⁵ **Белов, М.** Актуалност героическог прошлог: историја и политика в предвојној Србији. – Модернизација vs. војна: Човек на Балкану на кануну и во време Балканских војна (1912 – 1913). РАН. Москва. 2012.

²⁶ **Костакиев, К.** Интегрална Југославија без маска. АБВ. С. 1941.

²⁷ **Страњаковић, Д.** Како је постало Гарашаниново „Начертаније” – Споменик. Београд. 1939.

обединение на словенци, сърби и хървати, към която следва формално да се присъединят и българите. Това елавиране на сръбските държавници с цел постигане на шовинистичните цели на Сърбия, понеже е неспособна да завладее с военна сила славянския юг, но поне да се опита да му се наложи като политически и духовен център²⁸, убеден е Михалчев.

Прочитът на афиширания проект за създаване на единна Югославия сочи липса на идейна архитектура. В плана се преплитат различни, дори противостоящи си постановки, прикрити зад мъгливи фрази, обещаващи стремеж за осъществяване на идеята. Какво означават декларациите: „доколкото външната обстановка по места позволява това”, „наместникът ще избира чиновниците сред местното население”, „ще има министерство, съставено от най-способните дейци от всички племена” и други?²⁹ Твърде неопределени формулировки, допускащи субективни решения и действия, дължащи се на различните политически замисли, националистически изкушения и династически капризи, които оскверняват чистата вяра за интегралното югославянство³⁰. Неяснота и двузначност е средата, където може да се осъществи онова лавиране, за което Михалчев говори.

За да бъде изчерпателен, Михалчев прави анализ на основните елементи, с които пропагандира идеята „интегрална Югославия” – „племе”, „народ”, „нация” и „култура”. В тази насока схващането за „интегрална Югославия” борава с понятието „единна югославянска литература”³¹. Това гледище говори за племенната култура на българи, сърби и хървати, която е обща за трите племена, и се подчертава от авторите в различни югославските вестници и списания. Михалчев е впечатлен, че макар тези понятия да се употребяват доста често, никой не си прави труд да ги обяснява. Мъгла витае и около отношението „народ-култура”, но въпросът за тяхната същност е толкова важен, че той специално ги изяснява³².

---

²⁸ **Михалчев, Д.** Възможна ли е единна и цялостна Югославия? – Философски преглед. С. 1932. кн. 3.

²⁹ **Страњаковић, Д.** Како је постало Гарашаниново „Начертаније” – Споменик. Београд. 1939.

³⁰ **Михалчев, Д.** Възможна ли е единна и цялостна Югославия? – Философски преглед. С. 1932. кн. 3.

³¹ **Страњаковић, Д.** Како је постало Гарашаниново „Начертаније” – Споменик. Београд. 1939.

³² **Михалчев, Д.** Отговор на моите критики по спора за цялостна Югославия. С. 1932.

Тезата на Михалчев е, че идеолозите на „интегрална Югославия“ смесват понятията „племе“ и „народ“ без основание. Той обяснява, че вече няма племена, а народи. Племената са етнически дадености, стоящи извън историята, макар да са нейна база, докато народът е етническа даденост, минала през горнилото на единна историческа съдба, обогрена от въздействието на една създадена от историческия живот особена национална култура³³. Подобна позиция изразява диаметрално идейният Янко Янев, за когото националната самобитност на народа израства и се увековечава, когато остава обвързан в своята кръв, земя, богове³⁴. За него това е съдбата на съответния народ, правеща го безусловно суверенен.

Ясно става защо вдъхновителите на сръбска Югославия не посочват признак, указващ същностната еднозначност на „племе“ и „народ“, а такъв е задължително да има, ако се желае научна достоверност. За да го отрие и определи, Михалчев анализира същността на религия, съдба, територия, култура, език, биологична еднаквост, за които се говори в проекта „интегрална Югославия“. Той е убеден, че непротиворечивият белег, посочващ различието между „племе“ и „народ“, има три съществени компонента на обществено-историческата действителност – едни и същи битийни условия, участ и култура, очертаващи нещо еднакво в характера на нейната маса³⁵. Чрез анализ на каузалната закономерност в историята той достига до заключението, че нито един от тези социални елементи не е в състояние да е самостоятелен структурообразуващият елемент на „народа“, но в комбинация те могат да са неговото свързващо звено. При „племената“ тези компоненти не винаги се откриват, а и да се открият не винаги се преплитат, което е мерило за отликата племе-народ.

За Михалчев най-голямо значение при формирането на народността е културата. Причината – ако човек е отгледан в дадена култура, създава конкретни ценности у него, няма значение къде, сред кого и как точно живее той в момента. Тази „особена духовна

---

³³ **Михалчев, Д.** Възможна ли е единна и цялостна Югославия? – Философски преглед. С. 1932. кн. 3.

³⁴ **Янев, Я.** За трагичната автономия на духа. – Философията на историята в България (1878 – 1948). Проф. М. Дринов. С. 2002.

³⁵ **Михалчев, Д.** Възможна ли е единна и цялостна Югославия? – Философски преглед. С. 1932. кн. 3.

тъкан” основнонаучният философ нарича „култура”³⁶, възпроизвеждаща самобитната история на даден народ, и затова е специфична. Културата винаги е свързана с определен език, който я изразява, а това е основанието да се определи като национална. Тя не може да бъде друга освен онази, която определена етническа общност изпитва като влияние, идващо от комбинацията между съвместен исторически живот и съдба.

За Михалчев използваните в сръбската преса и литература понятия „югославски народ” и „обща югославска култура” губят разумния си смисъл, защото и българи, и сърби от векове притежават свой книжовен език, изразяващ споменатата „особена духовна тъкан”. Следователно няма основание за тяхното механично смесване в една нация. Той пише, че следствието от посочената фактичност е невъзможността сериозно да се свидетелства за някакъв „югославянский народ”³⁷. Това е неговото финално заключение относно утопичната постановка на идеолозите на „интегрална Югославия”, разбирана като федеративно обединение с център Белград.

По този начин Михалчев сваля идеологическия грим на сръбския панюгославизъм. Той заявява, че проучванията му са насочени към разкриване на същата политическа, националистическа и династическа маневра на Белград³⁸, като дава да се разбере, че едновременно е философ, вникващ изтънко в коментираната проблематика, както и патриот, отгаден на бъдещето на Родината. Осъществяването на българските национални интереси Михалчев не желае да стане „на всяка цена”. България и българите трябва да запазят своето достойнство, ако ли не – по-добре да не се предприемат действия. Той знае, че в сръбската политика към България има твърде много хитрост и лукавство³⁹, но е оптимист заради влиянието на вътрешните процеси в самата Югославия, които изменят и заличават така характерните оттенъци в нейната политика. Убеден е, че Белград проумява

---

³⁶ **Михалчев, Д.** Възможна ли е единна и цялостна Югославия? – Философски преглед. С. 1932. кн. 3.

³⁷ **Пактам.**

³⁸ **Михалчев, Д.** По спора за цялостна Югославия. – Философски преглед. С. 1932. кн. 4.

³⁹ **Михалчев, Д.** Отговор на моите критици по спора за цялостна Югославия. С. 1932.

единствения възможен път – тясно обвързване на двете държави, което би ги реално обезвредило една за друга и би ги обединило ⁴⁰. Ето основанието за донякъде неговото романтично мнение, че проектът „интегрална Югославия“ не влиза в противоречие с нашите национални идеали и интереси и е начин за мирно решение на редица проблемни моменти, изникващи в процеса на тяхното политическо осъществяване.

Конфедерацията на България и Сърбия за Михалчев е вариант, срещу който Великите сили не биха имали особени възражения при следвоенната ситуация, насочваща към разрешаване на международните противоречия не със силови методи, а чрез мирно разбирателство. В конфедеративна Югославия той вижда трайно и окончателно разрешаване на всички противоречия и затруднения на южните славяни ⁴¹. Това е базата, на която би трябвало да се основават българо-югославските взаимоотношения, и от която справедливо би се решил спорът за Македония, населена главно с българи, но управлявана от сърбите.

Михалчев вярва, че конфедеративна Югославия би позволила всеки неин гражданин да се самоопредели народностно, защото етническите култури не биха си пречели. Той посочва – ако сърбите са искрени, че има обща южнославянска духовност, развила се в няколко клона, би трябвало да не се притесняват от българската култура. Сърбия не би следвало да се страхува от нея по отношение на македонца, понеже той ще се самоопредели. Михалчев пише, че ако македонците не са с българско съзнание, няма защо Белград да се бои от българската книга в Македония или пък македонците са били и си остават българи, тогава тяхното самоопределение ще сподели постепенно процеса на онова издигане на югославските племена до фазата на интегралния югославизъм ⁴². От това самоопределение не би имало отрицателни последици, защото то е в рамките на цялостното югославяноство.

Изводите на Михалчев са достатъчното основание за отхвърляне на обвиненията, че говорейки за една конфедеративна Югославия, предава националните интереси, но това е становището на

---

⁴⁰ **Пак там.**

⁴¹ **Михалчев, Д.** Възможна ли е единна и цялостна Югославия? – Философски преглед. С. 1932. кн. 3.

⁴² **Михалчев, Д.** Възможна ли е единна и цялостна Югославия? – Философски преглед. С. 1932. кн. 3.

мнозина. Критичните отзиви са разбираеми заради последствията от Междусъюзническата война и Първата световна война, от които България е солидно оцетена за сметка на бившите измамни съюзници – Гърция, Румъния и Сърбия. Нанесените „рани“ на България са все още „пресни“, за да може да се говори и апелира за осъществяването на толкова жизненоважен съюз с една от тях.

Позицията на Михалчев поражда в българския печат сериозна полемика за „интегрална Югославия“. Излизат множество статии и изказвания от почти цялата идейна палитра, без значение дали е политически представена. „Заваливат“ обвинения за славянофилство, в смисъл на югославизъм, предателство на националните идеали и интереси, както и за подтикване на българите към доброволна сръбска асимилация. В такъв тон са изказванията на Андрей Ляпчев от в-к „Демократически сговор“, на Велчо Велчев, Димитър Съселов и Стоян Романски от в-к „Мир“, Васил Сеизов и Любомир Милетич от в-к „Македония“ и сп. „Македонски преглед“, Султана Петрова във в-к „Независимост“, Димитър Азманов от в-к „Звено“, Симеон Янев от в-к „Народ“, Данаил Крапчев от в-к „Зора“ и други. Същевременно има и изказвания, подкрепящи възможното сближаване на южните славяни, но при определени условия – Андрей Тошев в сп. „Отец Паисий“, както и споменатите Попова-Мутафова, Джидров, макар после сам да опровергава твърденията си в сп. „Архив за стопанска и социална политика“ и Младенов.

Михалчев най-остро е критикуван от Крапчев, заявяващ, че родното обществено мнение не трябва да хвърчи по философски формули, които водят към ново робство и обезличаване по хърватски образец⁴³. Това е директно обвинение, че Михалчев лакейства на Сърбия, приканвайки включване на българите в Югославия, водещо до асимилация. Крапчев пръв обвинява Михалчев в национално предателство, а с излизането на още негови статии изброените автори започват да поддържат тези упреци.

Особено свирепи са нападките на т.нар. „македонстващи“, които го заплашват с убийство. Михаил Геновски в спомените си за ситуацията в онзи период казва, че за интегрална Югославия Михалчев излиза с авторитетна статия и се учудих как не го ликви-

---

⁴³Крапчев, Д. Коего беше вчера, не е вече днес. – Зора, С. 1932. бр. 3880.

дираха македонстващите – те не си поплюваха да посягат за такива работи ⁴⁴. Причината за заканата е, че Михалчев не критикува позицията, изразена от Никола Антонов във в. „La Bulgarie“, който твърди, че несигурността в отношенията между България и Сърбия се подклажда от терористичните действия на МРО, а освен това Михалчев пише за споразумение.

Критиката към Михалчев по темата „интегрална Югославия“ продължава във времето. През 1953 година на „дискусията“, по повод новата му книга „Традиционната логика и нейното материалистическо обосноваване“, неговите идеи по въпроса отново са порицани. Тогава Тодор Павлов обвинява Михалчев, че със статиите си показва неспособността си за научна оценка на историята, макар да има самочувствие, че е извършил прогресивен акт. Павлов обвинява Михалчев, че не се пита в какво положение биха се намирали българите, ако това бе станало, понеже несъмнено и неизбежно първата цигулка (в Югославия – м.бел.) щеше да свири антибългарска агентура ⁴⁵. Доколко марксистът е имал основания точно за такъв тип критика към него, времето само е показало.

Основното заключение на настоящото проучване е, че за Михалчев „интегрална Югославия“, както я представят сръбските идеологически автори, е невъзможна. Все пак, като конфедерация на южнославянските народи тя е постижима, убеден е той, но единствено на базата на тяхното свободно самоопределение. Перспективата, от която основонаучният философ представя идеята за „интегрална Югославия“, съдържа в себе си основните принципи на съвременното демократично общество: свобода, самоопределение и права. И при все да е критикуван остро в обществените среди в България, в позицията му има здрав философски смисъл. Съвсем друг е въпросът, дали една добра философска теория е политически приложима и дали е разбрана.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

Белогашев, Г. Философията като основна наука. Пропелер. С. 2015.
Belogashev, G. Filosofiyata kato osnovna nauka. Propeler. S. 2015.

---

⁴⁴ **Денков, Д.** Димитър Михалчев – историко-философски очерк. Св. Климент Охридски. С. 1988.

⁴⁵ **Павлов, Т.** Равносметката на една идеологическа реакционна философия. Партиздат. С. 1953.

Бънков, А. Философски диалог (Разговор на Нели Петрова с проф. Ангел Бънков за философското и обществено-политическото дело на академик Димитър Михалчев) – Философска мисъл. С. 1991. кн. 1. 57 – 69.

Bankov, A. Filosofski dialog (Razgovor na Neli Petrova s prof. Angel Bankov za filosofskoto i obshtestveno-politicheskoto delo na akademik Dimitar Mihalchev) – Filosofska misal. S. 1991. kn. 1. 57 – 69.

Денков, Д. Димитър Михалчев – историко-философски очерк. Св. Климент Охридски. С. 1988.

Denkov, D. Dimitar Mihalchev – istoriko-filosofski ocherk. Sv. Kliment Ohridski. S. 1988.

Джидров, П. Интегрална Югославия. – Македония. С. 1932. бр. 1717.

Dzhidrov, P. Integralna Yugoslaviya. – Makedoniya. S. 1932. br. 1717.

Енгелс, Ф. Лудвиг Фойербах и краят на класическата немска философия. ВКП. С. 1974.

Engels, F. Ludvig Foyerbah i krayat na klasicheskata nemska filosofiya. ВКП. S. 1974.

Казанджиев, С. Историческо време. Хемус. С. 1932.

Kazandzhiev, S. Istoricheskovo vreme. Nemus. S. 1932.

Костакиев, К. Интегрална Югославия без маска. АБВ. С. 1941.

Kostakiev, K. Integralna Yugoslaviya bez maska. АВВ. S. 1941.

Крапчев, Д. Което беше вчера, не е вече днес. – Зора, С. 1932. бр. 3880.

Krapchev, D. Koeto beshe vchera, ne e veche dnes. – Zora, S. 1932. br. 3880.

Михалчев, Д. Възможна ли е единна и цялостна Югославия? – Философски преглед. С. 1932. кн. 3. 197 – 227.

Mihalchev, D. Vazmozhna li e edinna i tsyalostna Yugoslaviya? – Filosofski pregled. S. 1932. kn. 3. 197 – 227.

Михалчев, Д. Отговор на моите критици по спора за цялостна Югославия. С. 1932.

Mihalchev, D. Otgovor na moite krititsi po spora za tsyalostna Yugoslaviya. S. 1932.

Михалчев, Д. По спора за цялостна Югославия. – Философски преглед. С. 1932. кн. 4. 396 – 397.

Mihalchev, D. Po spora za tsyalostna Yugoslaviya. – Filosofski pregled. S. 1932. kn. 4. 396 – 397.

Михалчев, Д. ЦДИА. фонд 176. опис 5. арх. ед. 3.

Mihalchev, D. TsDIA. fond 176. opis 5. arh. ed. 3.

Михалчев, Д. ЦДИА. фонд 176. опис 18. арх. ед. 15.

Mihalchev, D. TsDIA. fond 176. opis 18. arh. ed. 15.

Младенов, С. Мисълта за „интегрална“ Югославия и сръбско-българските отношения от 60-те години на миналия век насам. – Обществено развитие. С. 1932. кн. 7. 285 – 289.

Mladenov, S. Misalta za „integralna” Yugoslaviya i srabsko-balgarskite otnošeniya ot 60-te godini na minaliya vek nasam. – Obshtestveno razvitie. S. 1932. kn. 7. 285 – 289.

Павлов, Т. Равносметката на една идеологическа реакционна философия. Партиздат. С. 1953.

Pavlov, T. Ravnosmetkata na edna ideologicheska reaksionna filosofiya. Partizdat. S. 1953.

Попова-Мутафова, Ф. Пиомонт на Балкана. По спора за българо-югославските отношения. – Философски преглед. С. 1932. kn. 5. 430 – 438.

Popova-Mutafova, F. Piemont na Balkana. Po spora za balgaro-yugoslavskite otnošeniya. – Filosofski pregled. S. 1932. kn. 5. 430 – 438.

Цацов, Д. Основонаучната философска школа в България (Първата половина на ХХ век). Проф. М. Дринов. С. 2005.

Tsatsov, D. Osnovonauchnata filosofska shkola v Bulgariya (Parvata polovina na HH vek). Prof. M. Drinov. S. 2005.

Янев, Я. За трагичната автономия на духа. – Философията на историята в България (1878 – 1948). Проф. М. Дринов. С. 2002. 349 – 354.

Yanev, Ya. Za tragiclnata avtonomiya na duha. – Filosofiyata na istoriyata v Bulgariya (1878 – 1948). Prof. M. Drinov. S. 2002. 349 – 354.

Белов, М. Актуальность героического прошлого: история и политика в предвоенной Сербии. – Модернизация vs. война: Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912–1913). РАН. Москва. 2012. 93 – 101.

Belov, M. Aktualynosty geroicheskogo proshlogo: istoriya i politika v predvoennoy Serbii. – Modernizatsiya vs. voyna: Chelovek na Balkanah nakanune i vo vremya Balkanskih voyn (1912–1 913). RĀN. Moskva. 2012. 93 – 101.

Страњаковић, Д. Како је постало Гарашаниново „Начертаније” – Споменик. Београд. 1939. 76 – 102.

Stranyakovich, D. Kako je postalo Garashaninovo „Nachertanije” – Spomenik. Beograd. 1939. 76 – 102.

Шафарик, П. Некролог. – Службени војни лист. Београд. 1892. kn. 54. 141 – 152.

Shafarik, P. Nekrolog. – Sluzhbeni vojni list. Beograd. 1892. kn. 54. 141 – 152.

Ванас, I. The National Question in Yugoslavia. Cornell University Press. Ithaca. 1984.

Berry, R. The Hotel Lambert and the Ottoman Empire. – Eastern Europe and the West. The MacMillan Press. London. 1992.

Stanojević, S. Narodna enciklopedija: Srpsko-Hrvatsko-Slovenačka. Bibliografski zavod D. D. Zagreb. 1929.